

Flirten met de traditie

Merlijn Schoonenboom Er raast een canonstorm over Nederland. De discussie is losgebrand over de wenselijkheid van ‘een culturele canon’: wat zouden nieuwe generaties móéten weten van de kunsten? De vraag is wat deze discussie de kunst- en onderwijswereld daadwerkelijk oplevert.

Achteraf bezien kan het natuurlijk geen toeval genoemd worden dat we ruim twee jaar geleden op de kunstredactie van *de Volkskrant* opeens ‘iets met het cultuuronderwijs’ wilden doen. De discussie rond de wenselijkheid van een historische canon voor het onderwijs was al enige tijd aan de gang, en er waren tekenen dat men zich ook in de cultuurwereld begon af te vragen of er niet meer behoefte was aan ‘ankerpunten’.

Dus trok een aantal kunstverslaggevers nieuwsgierig op naar school. Sinds enkele jaren was er immers een onmiskenbare activiteit op het gebied van cultuuronderwijs te bespeuren. CKV, Culturele en Kunstzinnige Vorming, was verplicht geworden. De toenmalige OCW-minister Maria van der Hoeven (CDA) zag er niets minder dan maatschappelijk heil in, en ze beloofde voor de toekomst nog meer geld, nog meer aandacht voor het kunstonderwijs.

Zeker, het was verbazend wat voor creatiefs er op diverse scholen bedacht werd door de

docenten. Maar als we hun de vraag stelden: ‘Wat zouden de leerlingen volgens u nu eigenlijk móéten weten van de kunsten?’ werden we meewarig aangekeken. ‘Iets móéten weten van cultuur? Welnee, dat is niet de aanpak die belangstelling opwekt.’ Zoals een docent van een Amsterdams lyceum opmerkte: ‘Leer ze absoluut geen weetjes.’ (Schoonenboom 2007) Hij bedacht een afwisselend doe-en-kijk-programma rondom de Japanse belangstelling van Vincent van Gogh, maar ‘ik ga ze niet vertellen wanneer Van Gogh geboren is. Dat zoeken ze later zelf maar uit als ze dat willen.’

Het is de meest gehoorde opvatting van cultuuronderwijs op scholen. Ervaring gaat boven kennis; laat het ze leuk vinden, dan komt het ‘weten’ later wel. Zoals samengevat kan worden in de woorden van Van der Hoeven zelf, op een congres over cultuureducatie: ‘Dat het de leerlingen raakt en dat ze het spannend vinden, is belangrijker dan kennis.’ (Schoonenboom 2007)

Deze ferme afwijzing van een vaste ‘kennis over kunst’, was begin 2007 op zijn minst verrassend. Juist in die tijd begon immers ook in de cultuurwereld de discussie op te komen over de wenselijkheid van ‘een culturele canon’: wat zouden de nieuwe generaties móéten weten van de kunsten? Eerst schoorvoetend, maar later met steeds meer enthousiasme werd het begrip ‘canon’ teruggehaald in het denken over kunst.

De vraag is dan natuurlijk: waar kwam die canonmania, zoals hij al genoemd is, in de cultuursector vandaan? En, uiteraard: wat gaat hij de kunst- en onderwijswereld opleveren?

De eerste oogst: lijstjes

Voor de historische relativeering: wie in de jaren tachtig zou zijn aangekomen met het begrip ‘canon’, was weggehoond. Kunstenaars moesten zich juist zo veel mogelijk afzetten tegen hun voorgangers, en de kunstinstellingen waren de eerste die te kennen gaven dat er geen behoefte was aan zoiets ouderwets en verstikkends als canonisering.

Het kan snel gaan. Dezelfde cultuurinstellingen deden sinds 2006 opeens hun uiterste best aan te sluiten bij de cananhype. In de webpublicatie *Culturele canonvorming* van de Boekmanstichting is in 2007

door Thijs Adams en Mariëtte Hendriks een eerste inventarisatie gemaakt. (Adams 2007) Naast een reeks regionale ‘historische canons’ worden hier de eerste culturele canons in aangemerkt.

Het begon bescheiden. De eerste suggesties waren vooral als aanvulling bedoeld op de van overheidswege bestelde historische Canon, die volgens de cultuurwereld te weinig aandacht aan de kunsten schonk. Een van de eerste

In de jaren tachtig vond men een canon ouderwets en verstikkend

instellingen die zich publiekelijk begon te profileren met een eigen ‘canon’ was het Letterkundig Museum. Het presenteerde op het eerste echte cultuurcanondebat in december 2006 van de Boekmanstichting zijn nieuwe vaste opstelling, die dan ook gelijk maar als ‘canon van de Nederlandse literatuur’ gepresenteerd werd. Honderd dode schrijvers vormden de ruggengraat hiervan, en de opstelling heette vanaf toen niets minder dan ‘Pantheon’.

De canon, zo leek het opeens, zou een serieuze zaak kunnen worden voor de cultuurwereld. Met een haast ambtelijk enthousiasme werden zelfs speciale canoncommissies ingesteld. Zo ontstond de canon van de Nederlandse Film, met een ‘jury’ onder leiding van oud-PvdA-Kamerlid Jeltje van Nieuwenhoven. Zestien films werden uitgekozen en, zo werd erbij verteld, dat waren heus niet gewoon de ‘beste’ of ‘mooiste’ films, maar ze zouden inzicht bieden in de Nederlandse filmgeschiedenis, ter lering voor het onderwijs.

Toch, ondanks deze inspanningen van de cultuurinstellingen, moet gezegd worden dat de grootste canonoogst aan de meer commerciële kant van de cultuursector te vinden is. Al snel begrepen uitgeverijen dat het begrip 'canon' heel goed bleek te werken. De laatste paar maanden alleen al zijn 'canons' van het weer, de natuurkunde, de geschiedenis, de filosofie, zowat alle provincies, en ook van de kunsten verschenen. Het verschil met oude vertrouwde overzichtswerken en bloemlezingen is vooral dat dit lijstjes zijn met de 'mooiste' of 'beste'. Tekenend is de uitgave *Komrij's Canon* in 2008, met 'honderd onontkoombare gedichten die iedereen in zijn bagage zou moeten meedragen'. Ook de man die al ver voor de canonhype bundels samenstelde met 1001 gedichten, koos nu dus voor een meer behapbaar 'lijstje'.

Deze lijstjes werden vroeger gewoon top-10 of top-40 genoemd, maar sinds 2006 zijn ze zonder schroom tot 'canon' verheven. Met opvallende graagte zetten uitgevers op de cover of achterflap dat het ging om een lijst die we 'moesten weten' en die ons iets 'typisch Nederlands' leerde. NRC-criticus Hans den Hartogh Jager stelde niet zomaar een lijstje van '80 meesterwerken' uit de beeldende kunst samen,

Bezwaren
tegen het
begrip
duiken
nog
slechts
af en toe
op

ze zouden samen ook nog iets te vertellen hebben over wat Nederland was: *Dit is Nederland*, heette de bundel niet voor niets.

Van de fijnere nuances rond de werking van canonvorming bleek nauwelijks nog sprake. Alle bezwaren die decennia eerder tegen het begrip canon hadden gepleit, doken slechts af en toe nog op. Dat smaak zeer tijdgebonden is zodat lijstjes met 'de mooiste' per definitie geen canon kunnen zijn; dat er geen sprake kan zijn van een nationale afbakening, aangezien cultuur bij uitstek een mengvorm van allerlei invloeden is: of het nu de invloed van Italianen op Rembrandt is, of de invloed van niet-westerse culturen op de hedendaagse kunst.

Geen probleem ook, dat het allemaal begon met een CDA-minister. De canondiscussie in de cultuursector kwam immers pas op gang ná de discussie rond de historische Canon, die op haar beurt weer op gang kwam toen minister Van der Hoeven wetenschapper Frits van Oostrom de opdracht gaf een canon te vormen van wat leerlingen van de Nederlandse geschiedenis en cultuur zouden moeten weten.

Groen licht voor de hoge kunst

Over de redenen voor het plotselinge enthousiasme voor een canon is voldoende gespeculeerd. De meest gehoorde verklaring van de opkomst van de canondiscussie is dat deze het gevolg is van een 'onzekerheid' en 'verwarring' waaraan Nederland ten prooi zou zijn gevallen. Een gevolg van 'Europa', globalisering, en uiteraard: multiculturalisme. Een van de achtergronden van de vraag om een culturele en historische canon, en in het verlengde daarvan ook de opkomende vraag naar een 'nationaal historisch museum', is immers om immigranten een soort gids mee te geven, een *Lonely Planet* voor de Nieuwe Nederlander.

Toch is die uitleg niet zonder nuance toe te passen op de cultuurcanondiscussie. De 'zoektocht naar typisch Nederlandse cultuur' is iets

wat zeker eind jaren negentig al begon, net als dat de opkomende interesse voor Nederlandse geschiedenis al ruim voor de verwarring na Fortuyn was ontstaan. Alleen had die culturele zoektocht eind jaren negentig nog wel een heel ander karakter. Zo verscheen in 1999 opeens een reeks 'portretten' van Nederlandse volkszangers, waarvan de documentaire over André Hazes de bekendste is. Het ging toen dus om 'elitaire' documentaire- of tentoonstellingsmakers die zich vol nieuwsgierigheid richtten op 'populaire' cultuur. Ook toen werd dat al verklaard met de zoektocht naar de wortels in een tijd dat Nederland zou opgaan in een groter Europees geheel.

Sinds 2005/2006, met de opkomst van de canondiscussie, gaat het er anders aan toe. Zo is het niet voor niets dat hoogleraar en publicist Paul Scheffer een van de eerste uitgebreide analyses over de canondiscussie begint met de beschrijving van een trotse boekpresentatie van het verzameld werk van W.F. Hermans – inclusief trompetgeschal. (Scheffer 2006) Hij vergelijkt dat moment met de enorme belangstelling rond de begrafenis van Hazes in de Amsterdam Arena een paar jaar eerder: 'Waarvan we getuige waren geweest, was niets minder dan het literaire antwoord op de begrafenis van André Hazes', schreef Scheffer. Want: 'Er valt iets te verdedigen.'

Scheffer plaatste de herwaardering van Hermans in het bredere fenomeen van 'de terugkeer van de geschiedenis', het verlangen meer te weten over eigen identiteit en verleden. Maar dat is te algemeen: de discussie rond een canon voor de kunsten ging namelijk helemaal niet over Hazes of Herman Brood (beiden onbetwist deel van de Nederlandse cultuur), maar het ging de afgelopen vier jaar om hogere zaken als poëzie, literatuur, beeldende kunst, architectuur, en Nederlandse films die iets serieus over 'filmgeschiedenis' te melden hadden.

Afgezet tegen de eerdere zoektocht naar

populaire cultuur lijkt het erop dat de vraag om een cultuurcanon dus vooral een zoektocht naar 'hoge cultuur' is geworden.

Niet voor niets dat tijdens het eerste debat over de cultuurcanon, georganiseerd door de Boekmanstichting, deze 'verdediging van de klassieken' nog eens extra werd benadrukt. Hans Abbing, kunstsocioloog, stelde aan de aanwezige Frits van Oostrom de vraag: 'Hoe zit het nu met reggae, kan dat ook in de Canon?' Helderder kon het antwoord van Van Oostrom niet zijn: zijn commissie maakt zich liever sterk voor 'het klassieke', juist omdat kinderen dat 'tegenwoordig niet meer vanzelf van thuis meekrijgen.' (Schoonenboom 2006)

Dit is de boodschap die achter de historische Canon ligt, en dit is in feite ook de boodschap die achter de plotselinge uitbarsting van canonthousiasme in de cultuursector ligt: de Canon is ter bescherming van dat wat de leerlingen niet via tv meekrijgen.

Maarten Doorman noemde het enthousiasme voor de Canon tijdens een debat in juni 2007 het gevolg van 'achterstallig onderhoud'. (Boekmanstichting 2007) Dit achterstallig onderhoud is een gevolg van de jaren zestig, de tijd dat het onderwijs en de cultuurinstellingen zich graag romantisch tegenover de traditie plaatsten. De laatste jaren begint zich echter opnieuw een verlangen te manifesteren naar kennis van traditie, naar kennis van 'dat wat ertoe doet'. Althans, dat is te zien bij de instellingen die met een canon voor de dag kwamen. En het is te zien bij het cultuurminnende publiek, dat gretig de boekjes aanschaft waar de slimme uitgeverijen het woord 'canon' op hebben gezet.

Het leek alsof de cultuurwereld had gewacht met deze onverwachte 'flirt met de traditie' totdat er officieel groen licht zou worden gegeven. En dat groene licht was de Canon van Van Oostrom. Pas toen kwam naar buiten wat er al die jaren wellicht al in had gezeten: men sprong

opeens op de bres voor de ‘hoge cultuur’, voor de klassieken en het ‘moeten weten’ van dat wat in het modernistische dogma decennialang vooral als aanvechtbaar werd beschouwd: (kennis van) de traditie.

Ook dit zal extra op scherp zijn gezet door verrassende reacties vanuit bevolkingsgroepen met een niet-westerse achtergrond, op cultuurvormen die in Europa altijd als ‘normaal’ werden gezien. Op een debatavond van de Boekmanstichting (Weijermans 2006) noemde docent en schrijver Huub Beurskens het nog eens: CKV-docenten worden ermee geconfronteerd dat moslimleerlingen niet meegaan op Rome-reis, en dat ze de ogen sluiten voor de naakten van Michelangelo. Europese kunst, zo blijkt volgens Beurskens, kan dus botsen met de opvattingen van ‘nieuwe Nederlanders’, en kan dus in de klas wel wat extra steun gebruiken.

Typisch Nederlands?

Een dergelijke oproep tot canonisering en historische kennis lijkt op het eerste gezicht een wonderlijke ommekeer in de Nederlandse samenleving. Toch duiken in al deze discussies ook argumenten op die zonder problemen als ‘typisch Nederlands’ gekenmerkt kunnen worden.

Op zichzelf blijft de roep om meer aandacht voor de traditie en de cultuureschiedenis allerminst beperkt tot de Nederlandse grens. Eind 2008, toen de Nederlandse boekhandels steeds voller raakten met boekjes met ‘canon’ in de titel, reisde ik dankzij een buitenlands fonds door Europa om aan museumdirecteuren te vragen: hoe zit het met de klassieke kunsten in de eenentwintigste eeuw? Hoe draag je de oude meesters over naar de nieuwe generaties?

Mikhail Piotrovsky, al heel wat jaren directeur van de Hermitage in St-Petersburg, vond dat het de plicht van een museum was om zijn bezoekers ouderwets bij te spijkeren met kennis van de wereldcultuur. Dat zou niets minder dan

een betere burger opleveren, zei Piotrovsky. Hij vond dat de grote cultuurinstellingen in de westerse wereld die taak te lang van zich af hadden geschoven. ‘We moeten het publiek onderwijzen. In goede smaak, in geschiedenis. Die taak moeten we nooit vergeten. Musea zijn te gehoorzaam geworden in wat de bezoeker wil, slaven voor de klant. We moeten niet vergeten dat we geen vermaakscentrum zijn.’

(Schoonenboom 2009)

Een dergelijke onverbloemde oproep tot ‘conservatisme’ zou je niet zo snel van een Hollandse museumdirecteur te horen krijgen. Sterker: het is ondenkbaar, ook in deze tijd van canondiscussie. In alle communicatie rond de canon – ook rond die van Van Oostrom – wordt zelfs benadrukt dat het allemaal niet te zwaar moet worden genomen, dat het gaat om een ‘open’ canon, geen ‘keurslijf’. Dat deze redenering nogal tegenstrijdig is, doet niets af aan de canonpret.

Het betekent wel dat ook na vier jaar discussie van een breed gedeelde cultuurcanon absoluut geen sprake is. De grote vraag is daarmee dan ook of de discussie rond een cultuurcanon de groep zal bereiken voor wie het allemaal bedoeld is: de leerlingen. Gezien de reacties van de docenten in de serie in *de Volkskrant* over cultuureducatie is dat niet het geval. Voor wie cijfers wil: socioloog Ton Bevers doet al enkele jaren onderzoek naar de eindexamenopgaven van kunstvakken op Europese scholen. De laatste resultaten presenteerde hij vorig jaar. (Oosterbaan 2008) Uit de uitkomsten bleek dat leerlingen op Nederlandse scholen weinig met een sterke ‘canon’ geconfronteerd worden. Bevers verwacht zelfs dat er in de komende jaren sprake zal zijn van een toenemende ‘de-canonisering’; steeds minder zal de nadruk komen te liggen op een nauw omschreven canon van Nederlandse kunst en muziek die de leerling zou moeten weten.

Is dat ‘typisch Nederlands’? Volgens Bevers

Merlijn Schoonenboom

is cultuurhistoricus en journalist
bij *de Volkskrant*

is het een kenmerk dat ook in de examens van andere kleine Europese landen te vinden is. Het is immers niet vreemd dat ook in Denemarken vanaf 2006 van hogerhand besloten is tot een reeks canons, waaronder een cultuurcanon, alles met het motief dat de Denen meer moeten weten van hun eigen achtergrond. Tegelijkertijd blijft juist bij de kleine landen sprake van relativering van canonisering. De voorzitter van de laatste Deense canoncommissie, de 'canon der democratie', zag het in april 2008 allemaal niet meer zo ernstig. Hij zei in dagblad *Trouw*: 'Ik denk dat we ons de Canon over tien jaar vooral herinneren vanwege het debat en niet vanwege de inhoud.' (Sjouwerman 2008) Dat doet denken aan een Nederlands citaat, uit een hoofdredactioneel commentaar in *Trouw* in 2005: 'Het is goed dat we ons afvragen wat typisch Nederlands is. Als we het maar nooit eens worden.'

De Rus Piotrovsky zou ervan gruwen, maar het past wel in de Nederlandse context: wel een canon starten, maar hem tegelijkertijd openstellen voor discussie. En er is nog een kenmerkend Nederlands luchtje aan de 'canondiscussie': het enige concrete resultaat is immers dat er een reeks lijstjes is gepubliceerd. Daarmee zou het wel eens zo kunnen zijn, dat de pr-afdelingen van de Nederlandse cultuurwereld de enige zijn die echt goed gebruik hebben weten te maken van de canondiscussie.

Nederlandse cultuurinstellingen hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in educatie en in pr. In het produceren van een canon komen die twee samen. Een canon in de vorm van een lijstje lijkt immers een perfect pr-middel voor de hedendaagse cultuursector. Het bredere kunstpubliek, vermoeid door de steeds snellere openvolging van nieuwe 'modes' in de kunstwereld, blijkt er immers gewoon voor uit te komen belangstelling te hebben voor overzichtelijke ankerpunten.

Commercieel biedt de discussie rond de cultuurcanon dus mogelijkheden. In het verlengde

daarvan duikt een didactisch element op. De lijstjeshype van de cultuurinstellingen toont niet zozeer een zware intellectuele aanpak, maar wel een voorzichtig zelfbewustzijn dat er binnen hun muren best wel eens wat 'geleerd' mag worden. De canon ter lering én vermaak; je zou het bijna 'typisch Nederlands' kunnen noemen.

Literatuur

- Adams, Th. en Hendriks, M. (2007) *Culturele canonvorming: een eerste inventarisatie*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Boekmanstichting (2007) *Culturele canonvorming. Verslag van de rondetafel op 13 juni 2007*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Oosterbaan, W. (2008) 'Brede overeenstemming over Europese cultuur'. In: *NRC Handelsblad*, 26 juni.
- Scheffer, P. (2006) 'Iedere Hollander heeft de pest aan Holland'. In: *Trouw*, 14 januari.
- Schoonenboom, M. (2005) 'Culturele canon kan verstikken'. In: *Trouw*, 21 januari.
- Schoonenboom, M. (2006) 'Zelfs kleuters krijgen canon: films die ze gezien moeten hebben'. In: *de Volkskrant*, 8 december.
- Schoonenboom, M. (2007) 'Generatie CKV. Cultuuronderwijs in Nederland'. In: *de Volkskrant*, 1 februari.
- Schoonenboom, M. (2009) 'We moeten conservatief zijn'. Reportage over de Hermitage in St-Petersburg. In: *de Volkskrant*, 29 januari.
- Sjouwerman, P. (2008) 'Denemarken krijgt de ene canon na de andere'. In: *Trouw*, 3 april.
- Weijermans, J. (2006) *Een canon voor het onderwijs: wat kan de cultuursector daarvan leren?* Amsterdam: Boekmanstichting.